

Osmanly hanedany hakykatdanam gaýylardanmy?

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Osmanly hanedany hakykatdanam gaýylardanmy? OSMANLY HANEDANY
HAKYKATDANAM GAÝYLARDANMY?

«Direliş. ÄRTOGRUL» teleserialy diňe bir ekranlaşdyrylan ýurdunda däl, eýsem türki dilli respublikalaryň taryh söýüjileriniň we kino muşdaklarynyň arasynda türkmen taryhyna bolan uly gyzyklanmany döretdi.

Dört ýyllap dowam eden bu teleserial tamamlanansoň, onuň dowamy hökmünde ekranlaşdyryljak «Gurulyş. OSMAN» teleserialyna häzirden sabyrsyzlyk bilen garaşylýar. Ýakynda Türkiýäniň «ATV» teleýaýlymynda «Gurulyş. Osmanyň» başlanjakdygy habar berildi. Osman Gazy Türkmeniň rolunda «Ajaýyp asyr» («Muhteşem Yüzyıl») taryhy teleserialynda hem Baly beg Türkmeniň roluny ussatlyk bilen oýnan meşhur aktýor Burak Özçiwit çykyş eder.

Teleserial baradaky pikirleri bir gapdala goýalyň. Türk teleýaýlymlaryna yzygiderli tomaşa edýänler gowy bilýändir: eger üns berýän bolsaňyz, Türkiýe Respublikasynyň Prezident tugrasynda taryhda döredilen 16 beýik türk(men) döwletini aňladýan 16 sany ýyldyz ýerleşdirilendir. Taryhda döredilen 70-den gowrak (hatda, taryhçylaryň soňky maglumatlaryna salgylansak, 100-den agdyk) döwlet döreden türkmeniň we türki halklaryň taryhy näme üçin 16 döwlet diýip alynandygynyň düşnüksizligini hasaba almamyzda-da, tugrada asla türkmen däl Samanylar dinastiýasynyň (pars-täjik hanedanlygy) alnyp, Osmanlylara garanda türkmençiligi has gowy saklan Sefewi türkmen döwletiniň näme sebäpli 16 ýyldyza girizilmändigine düşünmek kyn... Megerem, bu osmanlylaryň alawy-gyzylbaş konfliktinden gözbaş alyp gaýdýandyr?.. Taryh öç almak üçin däl-de, ybrat almak üçin öwrenilmelidir we öwredilmelidir. Eger taryhy konfliktlere garap, geçmişden öýkelemeli bolsa,

gyzylbaşlardan iň köp sütemi häzirki Türkmenistanyň çäginde alty-ýedi asyrlap dagynyk halda ýaşan türkmen taýpalary görüpdü. Türkler Teýmirleňi türkmenler we özbekler bilen birlikde özleriniň ortalık buýsanjy hasap edýän bolsalar, edil Sefewiler döwletini berkarar eden Ysmaýyl Hataýy Türkmen hem biziň ortalık buýsanjymyz hasaplanmalydyr. Elbetde, bu onuň eden syýasy jenaýatlarynyň we sünnilere garşy eden gabahatlyklarynyň üstüni örtmek manysyna gelmeýär. Öz gezeginde Osmanly soltany Ýowuz Selim hem alawy türkmenleri ýanamakda Ysmaýyl Hataýynyň sünnilere eden zulmundan birjigem pes durmandy. Taryhçy Zeýnel Joşar Ýowuz Selimiň döwründe kyrk müňden gowrak alawy türkmeniň öldürilendigini ýazýar. Bu mezhep dawasyna degişli gürrüň we bu dawa türkmen halkyna agzalalykdan başga zat getirmändi. Muňa şu nukdaýnazardan seretmek we ybrat almak gerek.

Aşakda Osmanly dinastiýasynyň gaýylardan däl-de çepnilerdendigini subut etmäge çalyşýan alawy türkmen alymlarynyň käbir orta atan pikirlerini dykgatyňyza ýetirdik. Elbetde, Osmanlylaryň gaýylardandygyny subut edýän maglumatlaryň hem ýeterlik bardygyny ýatdan çykaryp bolmaz. Ýöne biz bu makalanyň çäginde alawy türkmen alymlarynyň pikirlerini başga çaklamalar bilen garşylaşdyrmazdan bermegi makul bildik. Geljekki makalalarymyzda Osmanlynyň gaýylardandygyny subut edýän delilleri hem mümkin boldugyndan dykgatyňyza ýetireris.

Taryh barada söz açylanda bir zady unudýarys: Aslynda taryhda gurlan türki döwletleriň ählisini türkmenler guran, olary ýykanlaram ýene türkmenler. Ýagny gurýanam türkmen, ýykýanam... Diňe yslam taryhyndan bärki döwüri alanymyzda-da Garahanlylar, Gaznawylar, Seljuklylar, Horezmşalar, Garagoýunlylar, Akgoýunlylar Teýmirliker, Altyn Orda, Osmanlylar, Sefewiler, Bahadyrlylar, Owşarlar, Gajarlar... ýaly birnäçe türkmen döwleti güýç birikdirip, daşarky duşmanlara garşy göreşmegiň deregine, biri-birini ýykyp döredi, biri-birine garşy göreşdi. Bu gynandyryjy aý hakykat şu günki gün olaryň birini söýüp, birini ýigrenmeklige bahana döretmeýär. Bu taryh biziň taryhymyz, aýysy-da biziňki, süýjüsi-de. Biz taryhdan sapak

almaly, taryhda bolan ýalňyşlyklaryň, agzalalyklaryň gaýtalanmazlygy üçin, tarapgöýçüliksiz we taryhy iň dogry şekilde nesillerimiziň aňyna guýmaly, bar ünsümüzizi ýaşlary merdana ata-babalarymyzyň ruhunda terbiýelemäge bermeli.

Osmanlylar gaýy-da bolsa, garageçili-de bolsa, çepni-de bolsa öz türkmenimiz, olar biziň buýsanjymyz! Osmanlylar türkmen taryhynyň iň buýsançly sahypalaryny altyn harplar bilen ýazdylar. Şol sanda Ýsmaýyl Hataýy-da türkmen, Teýmirleňem türkmen. Gyzyldaşlar bilen taryhda duşmançylykly pozisiýada bolduk diýip, edermen Hataýyny parslara – şaýylara berjek aladamyz ýok, zalym hökümdar bolupdyr diýibem Teýmirleňi saýrylaşdyryp bilmeris.

* * *

Osmanly hanedanynyň gaýy boýundan gelip çykandygy baradaky pikir gutarnykly subut edilen pikir däldir.

«Oguznamada» türkmenleriň nesilbaşy atasynyň Oguz handygy aýdylýar. Oguz hanyň alty ogly bolupdyr. Olar: Gün han, Aý han, Ýyldyz han, Gök han, Dag han, Deňiz han. Oguz hanyň iň uly ogly Gün han. Gün hanyň ogly bolsa Gaýy han. «Oguznama» görä hanlyk Oguz handan soň Gün hanyň hakydyr we ondan soň ähli türki taýpalara hökümdarlyk etmek hukugy Gün hanyň ogly Gaýy hana degişli. Osmanly hanedany-da, ynha, şol Gaýy handan gelýär. Bu şejeräni Osmanly soltany Myrat II-niň döwründe 1440-njy ýyllarda taryhçy Ýazyjyzada orta atypdyr.

Ýazyjyzadanyň aýtmagyna görä, Osman Gazynyň döwründe türkmen boýlary toplandy we Oguzhanyň wesýetine eýerip, Gaýy hanyň neslinden bolan Osman Gazyny han saýladylar. Bu hekaýat 1440-njy ýyllarda öňe sürülipdir.

• Bu pikir näme üçin orta atyldy?

Emir Teýmirleň Osmanlyny ýeňlişe duçar edenden soň, Ýyldyrym Baýezidiň ogullaryna öz hökümdarlygyny ykrar etdirdi.

Teýmirleňiň ogly Şahruh Osmanly soltany Myrat II-niň döwründe oňa jüpbe (halat) ugradyp, öz hökümdarlygynyň ykrar edilmegini talap etdi. Çünki Teýmirleň we onuň ogullary hakyky türkmen

bolansoň, özlerini Oguz hanyň neslinden saýardylar we baş hökümdarlygyň özlerine degişlidigini öňe sürerdiler. Bu pikire garşylyk bermek üçin «Oguznama» eposyny peýdalanan Myrat II özüniň teýmiriler hanedanyna garaşly däldigini görkezmek isledi.

«Oguznama» eposyna salgylanan Myrat II Osman Gazynyň Oguz hanyň neslinden gelýändigini baradaky gipotezany oňlady.

Edil Ysmaýyl Hataýy Türkmeniň Osmanlylara garşy üstünligini görkezjek bolmagyň hatyrasyna, öz aňyrsyna- türkmenligine göz ýumup, şejeresiniň Hezreti Alydan (r.a) gaýdýandygyny öňe sürüşini ýaly, Soltan Myrat II-niň gaýy boýy baradaky düşüňjesi hem Teýmirleňiň nesliniň gönüden-göni Oguz handan gelýändigini baradaky pikire garşy öňe sürülen syýasy bähbitli pikirdir. Osmanly türkmenleri gaýy boýunyň tamgasyny Fatih Soltan Mämmet döwründe ulanmaga başladylar. Şol wagtdan başlap, ýygy-ýygýdan şazadalara Oguz we Gorkut atlary dakylp başlandy.

Osmanlynyň gaýy tiresinden gelip çykandygy jedelli meseledir. Munuň Osmanly hanedanlygyny beýgeltmek üçin orta atylan pikir bolmagy-da gaty mümkin.

Bir gezek Osman Gazy öz adyna hutba okatmak isläpdir. Şonda oňa öz adyna hutba okatmak üçin Seljukly türkmen soltanyndan idin almagyň gerekdigini aýdýarlar. Osman Gazy özüniň Gök Alp hanyň neslindendigini we özüniň hiç kimden idin almaga borçly däldigini aýdýar.

Osman Gazynyň öz aýdanlaryna gulak gabartjak bolsak, onsa Gök Alp (han)nyň neslinde gaýy diýen tire-de ýok.

Gök hanyň ogullary şulardyr:

1. Baýat;
2. Peçeneg;
3. Çowdur;
4. Çepni.

Osmanly, megerem, bolsa bolsa Çepnilerden bolmaly.

Osmanly döwletini guranlaryň başga türkmen taýpasydygyny orta atýanlar hem bar. Mysal üçin, siriýaly türkmen taryhçysy Sadun Köprülü Osmanlyny garageçili türkmen taýpasynyň gurandygyny ynamly taryhy maglumatlary orta atmak bilen subut edýär[1]

Teýmirleňiň we onuň ogullarynyň özlerini hakyky türkmen

hasaplamaklary hem ýöne ýerden däl. Sadun Köprülä salgylansak, teýmiriler hanedanyndan hasaplanýan Muhammet Zahyreddin Babyr baýatlaryň bahadyrly tiresinden bolupdyr. Diýmek, dünýä taryhynyň iň beýik harby serkerdeleriniň biri hasaplanýan Emir Teýmirleň hem bahadyrly türkmen tiresindendir.[2]

• 400 çadyr hekaýaty

Osmanlynyň nädip döreýşine dogry göz ýetirmek üçin Altyn Orda döwletiniň taryhyna ser salmak gerek. Altyn Ordada iň sözi geçginli güýçli serkerde Nogaý handyr. Altyn Ordanyň hanlaryny Nogaý han dolandyrypdyr.

Berke hanyň hökümdarlygynyň ahyrky ýyllarynda Nogaý han Wizantiýa garşy Bulgar soýuzyny döretmek üçin Trakýa gidipdir. Nogaý han öz täsirliiligini berkitmek üçin çaltlyk bilen günorta we demirgazyga ýaýylmaga çalyşýardy hem-de güýç toplaýardy.

Nogaý han Baty hanyň ölüminden soň 1287-nji ýylda Gypjak hanedanlygynyň arasynda agzybirligi we jebisligi üpjün etmäge özüne ýörite ygtyýarlyk berlendigini öňe sürdi.

Nogaý han Bosfor bogazynyň töwereginde Ilhanlylara garşy Altyn Ordanyň goldawyny alýan birnäçe türkmen begliklerini gurdurdy. Nogaýyň alyp barýan üstünlik harby operasiýalary birnäçe ýyllap dowam etdi we ähli garşydaşlaryny ýeňdi. Emma özi 1299-njy ýylda tagt ugrundaky dawalaryň pidasy boldy.

Nogaý bilen Togtamyşyň arasynda Altyn Ordada häkimiýetiň başyna geçmek ugrunda tutaşan dawanyň 1299-njy ýylda Togtamyşyň peýdasyna tamamlanmagy Osmanly türkmen döwletiniň gurulyşyny çaltlandyrdy.

Altyn Ordanyň goşun serkerdesi Nogaýyň Ulusyna garaşly 10.000 çadyrlyk türkmen hojalygy Sary Saltyk tarapyndan Wizantiýanyň töwereklerine ýerleşdirildi.

“Mundan beýläk Babaýy-abdal derwüşleriň Balkanlardaky merkezi daýanç nokady boldy.

1299-njy ýylda Nogaý aradan çykanda, türkmenler howandaryny ýitirdiler”.

Nogaýyň özi musulman bolansoň, Sary Saltygyň aýdan-diýeni

bilen hereket edipdir.

On müň çadyrlyk türkmen topary soň-soňlar gagauz (gök oguzlar) adyny alypdyr.

Osmanly türkmen döwletiniň gurulmagynda esasy rol oýnanlaryň biri-de Sary Saltygyň türkmenleri bolan Nogaý hanyň esgerleridi.

Osmanly türkmen döwletiniň gurulmagy üçin gerekli şertleri üpjün eden Nogaýdyr, gatnaşan güýç bolsa Sary Saltykdyr Şeýh Edebaly ýaly onlarça derwüşdir.

Şeýle-de Karesi ogullary türkmen begligini guranlaram Nogaýyň esgerleridir.

[1] Sadun Köprüli «Osmanly imperiýasyny guran garageçili türkmen taýpasy, oýmagydyr», maglumat üçin seret:

http://www.kitapcy.ga/news/gozum_gozlerine_dusse/2019-04-07-6406

[2] Sadun Köprüli «Beýik türkmen oýmak-tirelerinden – baýat boýundan bahadyrly tiresi», maglumat üçin seret:

http://www.kitapcy.ga/news/buyuk_turkmen_oymak_asiretlerinden_bayat_boyundan_bahadirli_asireti/2019-06-05-7249

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy makalalar